

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΟΡΟΜΗΛΑΣ

Εἶνε ὁ μόνος παρ' ἡμῖν ἐξ ἐπαγγέλματος δραματικός συγγραφεύς. Ὀλίγοι ἴσως τὸ συλλογίζονται ἐξ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι τὸν γνωρίζουσι, τὸν ἐκ-

ἐμπνεύσεις των, εὐρίσκουσιν ἐν τούτῳ μικρὰν ἀλλ' ἐντελῆ τινα ἱκανοποίησιν, δυναμένην νὰ σώσῃ αὐτοὺς ἐκ τῆς ἀποθαρρύνσεως. Ἄλλὰ πῶς νὰ ἐρ-

τιμῶσι, τὸν ἀγαπῶσι. Καὶ ὅμως πόσον περιέργος καὶ ἀξιοθαύμαστος πρέπει νὰ εἶνε ὁ τύπος τοῦ ἀνδρός, ὁ ὁποῖος ἐν χώρᾳ ὅπου οὔτε θέατρον ὑπάρχει ἀκόμη, οὔτε ἠθοποιοί, οὔτε φιλοδραματικὴ τάσις, οὔτε παρότρυνσις οἰαδῆποτε ἢ ἀνταμοιβή, ἀπεφάσισε νὰ φιερωθῇ ὀλοφύχως, ἀνευ ἄλλης ἀσχολίας, εἰς τὸ θέατρον! Οἱ ἐν ἄλλοις κλάδοις πνευματικοὶ ἐργάται, μεθ' ὅλους τοὺς δυσμενεῖς ὅρους, ὑφ' οὓς ζῶσι, γράφοντες ὅμως καὶ δημοσιεύοντες χάριν τῶν ὀλίγων ἀναγνωστῶν τὰς

γασθῆ σήμερον καὶ νὰ προκόψῃ ὁ δραματικός, ὅταν τὰ ἔργα του, ἐκτὸς ὀλίγων καὶ ὄχι πάντοτε εὐτυχῶν ἐξαιρέσεων, δὲν ἐρμηνεύωνται, δὲν παραστάνωνται πρὸ τοῦ καινοῦ, ἐν ᾧ μόνον χάριν τῆς παραστάσεως ταύτης γράφονται, ὅταν οὕτως ὑπὲρ τὸ ἥμισυ τοῦ σκοποῦ του μένη ἐντελῶς ἀνεκπλήρωτον;

Εἰς τοῦτο μόνον ὁ ἀτομικὸς χαρακτήρ τοῦ κ. Δημητρίου Κορομηλά εἶνε ἱκανὸς νὰ μᾶς ἀπαντήσῃ. Καὶ χωρὶς νὰ τὸν γνωρίζῃ τις ἐκ τοῦ πλη-

σίον, εμπορεῖ ἀσφαλῶς νὰ τὸν ἀναπλάσῃ, ἂν μόνον ἐκτιμῶν τὰς παρούσας περιστάσεις, ἀναλογισθῆ πόση χρειάζεται ἀντοχὴ καὶ σταθερότης, αἰσιοδοξία καὶ πίστις εἰς τὸ μέλλον καὶ θέρμη ἐκ μέρους ἐκείνου, ὁ ὁποῖος, μίαν καλὴν πρωίαν, πρὸ ὀκτώ περιπτῶν ἐτῶν, ἔσχε τὸ θάρρος νάναγκαι εἰς τὸ Πανελλήνιον ὅτι ἀποχωρεῖ τῆς διευθύνσεως τῆς Ἐφημερίδος διὰ νὰ ἐπιδοθῆ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν δραματικὴν.

Καὶ ἐτήρησε τὸν λόγον του πιστῶς. Ὁ κατὰ-λογος τῶν ἔργων του, ὁ καὶ τότε ἄλλως τε πλούσιος, ηὔξηθη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κατὰ δεκάδα καὶ εικοσάδα, μελετᾷ δὲ ἀκόμη καὶ γράφει μετὰ ζέσεως ὥρας πολλὰς καθ' ἑκάστην, ἐξευρίσκων ὑποθέσεις καὶ ἀναπτύσσων αὐτὰς εἰς δράματα, φλύακας, σκώμματα, μίμους καὶ διαλογάς. Εἶπομεν ὅτι ἄλλην ἐργασίαν δὲν ἔχει· καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὸν καιρὸν, τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν πρὸς ἔργον διάθεσιν εἶνε πολὺ εὐτυχῆς ἄνθρωπος. Δὲν τὸν ἀπασχολοῦν ξένοι φροντίδες καὶ περισπασμοί. Εἶνε ὑλικῶς ἐξησφαλισμένος, ζῶν εὐμαρῶς καὶ περιστοιχούμενος ὑπὸ οἰκογενείας λατρευτῆς συζύγου καὶ τέκνων χαριτωμένων. Κατοικεῖ εἰς ὠραίαν οἰκίαν, ἐξόχως ἀθηναϊκὴν διὰ τὴν θέσιν, τὴν τελευταίαν τῆς λεωφόρου Ἀμαλίας, παρὰ τὸ ἐργαστήριον τῶν Ἀπόρων Γυναικῶν. Ὑπὸ ἔποψιν θεάς, τόσῳ συντελεστικῆς διὰ τὰς ἐμπνεύσεις, τὸ γραφεῖόν του δὲν πιστεύω νὰ τὸ ἔχη κανεὶς εἰς τὸν κόσμον, οὔτε δραματικὸς, οὔτε λυρικός ποιητής. Βάθος οὐρανοῦ εὐρέος, ἐξαισίῳ. Ἐμπρὸς ἡ πύλῃ του Ἀδριανοῦ, ἐν ἀπόπτῳ δὲ ἡ θάλασσα τοῦ Σαρανικοῦ καὶ τ' ἀμυδρὰ βουνὰ τῆς Αἰγίνης. Ἄριστερὰ οἱ Στύλοι τοῦ Ὀλυμπίου, ἡ ὠραιότερα πλατεῖα τῆς πόλεως, ὁ Ἀρδηττός καὶ ἡ ἀκανόνιστος γραμμὴ τοῦ Ὑμητοῦ· δεξιᾷ ὁ λόφος τοῦ Φιλοπάππου καὶ ἡ Ἀκρόπολις πλησιεστάτη. Τοιοῦτο τὸ μέγα, τὸ ὠραῖον καὶ ἔνδοξον, τὸ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ λατρευόμενον τοπίον, τὸ ὁποῖον πλασιοῦσι τὰ δύο παράθυρα τοῦ θαλάμου μὲ τὴν ἐκ βιβλίων γύρω διακόσμησιν, μὲ τὴν τράπεζαν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκτάκτου φιλοπονίας, πρὸ τῆς ὁποίας καθήμενος ὁ κ. Κορομηλάς δὲν ἀποκάμνει πληρῶν διὰ τῆς ἀραιᾶς καὶ καλλιτεχνικῆς του γραφῆς, πληθὺν φύλλων, συνδεομένων εἰς τετράδια ὀγκώδη μετὰ προσοχῆς καὶ κομψότητος. Ὁ συριγμὸς τοῦ ὑπὸ τὰ παράθυρά του διερχομένου τροχιοδρόμου, αἱ ἀπρόοπτοι εἰσορμήσεις τῶν τέκνων του, αἱ ἐπισκέψεις τῶν φίλων του, ἡ προετοιμασία τοῦ καφέ, τὸν ὁποῖον ἀγαπᾷ νὰ ψήνῃ μόνος του — καὶ τὸ λέγω ἐκ δοκιμῆς, γνωρίζων ὅτι θὰ τὸν εὐχαριστήσω ἰδιαιτέρως, ὄχι χειρότερα πολλῶν καφεψῶν, — διακόπτουσι συχνὰ τὴν ἐργασίαν του· ἀλλ' ἐκεῖνος τὴν ἐπαναλαμβάνει ταχέως καὶ μετὰ μεγαλητέρας ἐκκάστου ὀρέξεως, ὡς ἄνθρωπος πράγματι

ἐργαζόμενος κατ' ὄθησιν ἀνωτέραν, ὑπὲρ ἰδέας μεγάλης καὶ εὐγενούς, ἡ ὁποία οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν τὸν ἐγκαταλείπει.

Ἐλέχθη περὶ τοῦ Κορομηλά εὐφύεστατα ὅτι ἄγει διαρκῶς τὴν ἑορτὴν τῆς Ἰσραηλιτικῆς Σκηνοπηγίας. Ἡ φράσις δὲν μοῦ ἀρέσκει μόνον διὰ τὸ λογοπαίγνιον, ὅσῳ διὰ τὸν ἐπιτυχῆ χαρακτηρησμένον. Ὁ Κορομηλάς παρέχει τῷ ὄντι τὴν ἰδέαν ἀνθρώπου ἑορτάζοντος διαρκῶς, ἀδιάφορον ἂν σκηνοπηγίαν ἢ μὴ. Τόσον εἶναι φαιδρὸς, λάλος, εὐθυμος, φιλόγελως, ζωηρός. Ὅλη ἡ καλλιτεχνικὴ θέρμη ἢ κλειομένη εἰς τὸ εὐρὺ καὶ ἀνδρικῶς προτεταμένον στήθος του, ἐκδηλοῦται εἰς ἀκτινοβολίαν διὰ δύο ὀφθαλμῶν μαύρων, φοβερῶν ὁσάκις ἐμψυχοῦνται ὑπὸ τῆς ἀπαγγελίας δραματικοῦ τινος τεμαχίου, τὴν τέχνην τῆς ὁποίας πολλάκις κατέδειξε καὶ ἀπὸ σκηνῆς. Ἐπιτηδεύεται κάπως τὴν ἐνδυμασίαν του, προτιμῶν ἀνοικτὰ ἐπίδεικτικὰ χρώματα καὶ ἀφίνει συνήθως ἐλευθέρας τὰς ἄκρας τοῦ κομψῶς συνδεδεμένου λαιμοδέτου. Εἶνε ὑψηλός, εὐσωμος, μὲ ὀξὺ γένειον, παρέχον εἰς αὐτὸν ὄψιν ἀνθρώπου τῶν ὄπλων, τὰ ὁποῖα μάλιστα ἡγάπα ἄλλοτε πάρα πολὺ. Ἡ φωνὴ του ἀντηχεῖ ἰσχυρὰ, ὁ δὲ γέλως του ὁ παντοτεινός καὶ ὀλόψυχος, ὁ συνοδεῶν τὰ συχνὰ του χαριτολογήματα, μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἀληθῶς παιδικῆς του ψυχῆς, τῆς ἀνευ χολῆς καὶ μεστῆς ἀγάπης. Χεῖλη παχέα, μῆλα ἐξέχοντα, δέρμα μελαχρινόν, ρίς χονδρὴ καὶ ἐν γένει ἰδίαις κατασκευῆς τῆς κεφαλῆς, παρέχουσι εἰς τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ γνησίου αὐτοῦ Ἀθηναίου ἕνα χαρακτῆρα διακριτικόν, ἐλαφρὰν τινα χοροῖαν μιγάδος, ὡς ἂν ἦτο μᾶλλον βραζιλιανὸς ἰδιοκτητῆς καπνοφυτειῶν ἢ δραματικὸς ἐμπνεόμενος καὶ συγγραφεὺς ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν. Ἄλλ' ἴσως διὰ τοῦτο εἶνε ἀδύνατον νὰ λησμονήσῃ ἂν εἶδῃ τις ἅπαξ τὴν ἐκφραστικὴν αὐτὴν φυσιογνωμίαν, τὴν φαιδρὰν, τὴν κινουσαν μεταξὺ μυρίων τὴν προσοχὴν παντοῦ, καὶ εἰς τὸ θέατρον, καὶ εἰς τὸν περιπάτον, καὶ εἰς τὰς αἰθούσας, εἰς πᾶσαν συνάθροισιν, ἀκόμη καὶ εἰς διαδήλωσιν. Διότι ὁ κ. Κορομηλάς εἶνε ἄνθρωπος τοῦ κόσμου, εἰς ὃν ἀναμιγνύμενος, παντοῦ παρευρισκόμενος· σπανίως δὲ λόγιος ἐγένετο ὅσον αὐτὸς γνωστός καὶ ἀγαπητός εἰς κόσμον τόσῳ πολὺν καὶ ἐκλεκτὸν. Ἀλλὰ τὴν δημοτικότητα ταύτην δὲν ἀπέκτισε βεβαίως ὡς δραματικὸς· πολὺ περισσότερον τὴν ὀφείλει εἰς τὸν εὐπροσῆγορον καὶ ἀνοικτόκαρδον χαρακτῆρα του, εἰς τὴν κοινωνικὴν του δράσιν καὶ εἰς τὴν ἐγκριτον καὶ γνωστὴν ἀθηναϊκὴν οἰκογένειαν, τῆς ὁποίας ηὔτυχεσε νὰ εἶνε μέλος.

Ὁ ἐπιθυμῶν ἤδη νὰ ἐκτιμῆσῃ, — ἔστω καὶ συντόμως, ὅπως ἀρμόζει εἰς ἀπλὴν σκιαγραφίαν, — τὸ ἔργον τοῦ Δημητρίου Κορομηλά, εἶνε πολὺ πιθανόν νὰ εὑρεθῆ εἰς ἀμηχανίαν· ὄχι μόνον ὡ

ἐκ τῆς ἐλλείψεως θεάτρου καὶ καλῆς διδασκαλίας, ἢ ὅποια εἶνε ἡ λυδία λίθος παντός ἔργου σκηνηκοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τῆς πληθούς τῶν ἔργων τοῦ δραματικοῦ, ὁ ὁποῖος μὲ τὰ πενήτηντα καὶ δύο μέχρι σήμερον ἐκδοθέντα βιβλία του καὶ μὲ πέντε τοῦλάχιστον νέα ἀνέκδοτα καὶ πλήρη, ἐκτὸς τῶν ἀπείρων σχεδιασμάτων, φαίνεται, κατὰ τὴν ἐκφρασιν ἄλλιν φίλου λογοπαίκτου, ὡς νὰ σοῦ λέγη πάντοτε ἀπειλητικῶς « Ἐγὼ δράματα γιὰ τὴ γουῶνά σου ! » Ποῦ λοιπὸν καιρὸς καὶ ὑπομονὴ πρὸς ἐπιμελῆ ἀνάγνωσιν τόσων ἔργων, τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων καὶ μάλιστα τὰ πρῶτα, δὲν εἶνε οὔτε ἐξ ἐκείνων τὰ ὅποια τέρπουσιν, οὔτε ἐξ ἐκείνων τὰ ὅποια ἠμποροῦν νὰ στερεώσουν τὴν ὑπόληψιν τοῦ συγγραφέως. Βλέπετε λοιπὸν πόσον ἄδικος καὶ πεπλανημένη θὰ ἦτο ἡ περὶ αὐτοῦ κρίσις, οἷα ἐπικρατεῖ παρά τισιν, ἄνευ τῆς ἐξαίρεσεως καὶ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ὀλίγων καὶ ὠριμωτέρων, ἐξ ὧν ἀνακύπτει ἡ ἀληθὴς τοῦ δραματικοῦ ἰδιοφυΐα, περὶ τῆς ὁποίας ἀδύνατον νὰ ἔχη ἰδέαν ἀκριβῆ ὁ ἰδὼν ἀπὸ αὐτοσχεδίου σκηνῆς τὴν *Κακὴν Ὁραν* ἐπὶ παραδείγματι, τὸν *Λέοντα Παράνυμφον* ἢ τὴν *Κάμμαν*, ἀλλὰ μὴ ἀναγνοὺς τὴν *Κλυτίαν*, τὴν *Εὐθυμέδην* καὶ τὸν *Θάνατον τοῦ Περικλέους*. Τοιαύτη δὲ εἶνε καὶ ἡ πολῦτιμος ὁμολογία τοῦ συγγραφέως. Πολλάκις μᾶς εἶπε μὲ τὴν ἰδιόζουσαν ἐκείνην εὐτολμίαν καὶ τὴν ἀγαστὴν παρρησίαν του ὅτι πολλά του ἔργα ἐξέσχισεν ἀνέκδοτα, φρονεῖ δὲ ὅτι τῆς αὐτῆς ἦσαν ἄξια τύχης καὶ τὰ δύο τρίτα τῶν δημοσιευμένων, θεωρῶν αὐτὰ δοκιμια ἀπείρου χειρός, γυμνάσματα μόνον χάριν τῶν κατόπι δοκιμωτέρων, τὰ ὅποια εἶνε ἀδύνατον νὰ γράψῃ ἐντελῆ ὁ δραματικὸς ποιητής, πρὶν παρακάμψῃ τὴν νεανικὴν, τὴν λυρικὴν ἡλικίαν, καὶ φθάσῃ τὴν ὠριμον ἀνδρικότητα.

Μεθ' ὅλην τῆς τὴν μετριοφρονα ὑπερβολὴν, ἡ γνώμη ἔχειται ἀληθείας. Μόνον ἐκ τῶν τελευταίων, τῶν ἀνδρικῶν ἔργων τοῦ Κορομηλά, δύναται νὰ ἐκτιμηθῇ ἡ εἰδικότης περὶ τὴν ἐξέυρεσιν τοῦ μύθου, ἡ φιλοκαλία περὶ τὴν γλώσσαν — τὴν ὁποίαν εἰς μὲν τάρχαίζοντα δράματα μεταχειρίζεται καθαρῶς, εἰς δὲ τὰ σύγχρονα ἐντελῶς ὠμιλημένην — ἡ ἐγκράτεια περὶ τὴν κατασκευὴν καὶ ἡ ζηλευτὴ τῆς σκηνῆς γνώσις, ἀρετὰὶ καθιστῶσαι τὰς συλλήψεις του σκηνηκῆ ἔργα ἀνώτερα τῶν ὁποίων οὔτε ἔγραψεν, οὔτε πιστευόμενον εὐκολον νὰ γράψῃ τις παρ' ἡμῖν. Καὶ λυρικῶς μὲν ἐξάρσεις καὶ χάριν διαλόγου καὶ μεγαλοπρέπειαν παραστάσεως καὶ ἐνάργειαν ἀπεικονίσεως καὶ ἀλήθειαν χαρακτῆρος καὶ ἐν γένει μεμονωμένα προσόντα εἴμπορεῖ τις νὰ συναντήσῃ ὅμοια ἢ καὶ ἀνώτερα εἰς εὐάριθμα ἔργα ἄλλων μᾶς δραματικῶν. Ἀλλὰ τὴν τεχνικὴν ἐκείνην ἐντέλειαν, τὴν ἐν τῷ συνόλω, τὴν σκηνηκὴν ἐκείνην ἀριότητα, ἧτις οὔσα τὸ κυριώτερον τοῦ δράματος προσόν, καθιστᾷ αὐτὸ τὸ δυσκολώ-

τερον τῆς ποιήσεως εἶδος, μόνον παρὰ τῷ Κορομηλά εἴμπορεῖ τις νὰ σπουδάσῃ. Ὑπὸ τὴν ἐποψὴν δὲ ταύτην εἶνε ἀληθῶς μέγα καὶ ἀξιοσημείωτον ὅ,τι προσφέρει εἰς τὴν ἀναγεννωμένην ἑλληνικὴν σκηνὴν καὶ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι δὲν θὰ παροραθῇ ποτε τὸ ἔργον του τὸ τόσον ἐπιμονον καὶ θερμόν.

Ἄλλως τε ὁ δραματικὸς μᾶς δὲν εἶπεν ἀκόμη τὴν τελευταίαν του λέξιν. Εὐρίσκειται ἐν ὅλῃ τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς πείρας καὶ τῆς δρασεως. Τὸ στάδιόν του ἐπιζομεν νὰ ἔχη καὶ ἄλλους λαμπροτέρους τῆς *Εὐθυμέδης* σταθμούς. Ἐχει εὐρημένας καὶ κατεστρωμένας μυρίας ὑποθέσεις, τὰς ὁποίας μόνος ὡς μέχρι τοῦδε ἡ μετὰ συνεργάτου σκέπτεται νὰ ἐκτυλίξῃ εἰς δράματα καὶ φλύακας, σκώμματα καὶ κωμωδίας, ἡ τύχη μάλιστα τῶν ὁποίων προμηνύεται πολὺ καλλιτέρα, ὡς ἐκ τῆς προσεχῶς βασιλικῆ πρωτοβουλίᾳ συντελουμένης ἀνεγέρσεως τοῦ Ἑθνικοῦ Θεάτρου. Μετὰ χρόνον δὲ ὅχι μακρόν, ὁ πίναξ τῶν ἔργων του, πολὺ μᾶλλον πλουσιώτερος, — καὶ κατὰ τὴν ἀξίαν βεβαίως ὅπως καὶ κατὰ τὸν ἀριθμόν, — θάναδειξῇ τὸν Δημήτριον Κορομηλᾶν συγγραφέα, πρὸς τὴν γονιμότητα τοῦλάχιστον τοῦ ὁποίου μόνος ὁ Λόπε δὲ Βέγα θάμιλλᾷται.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΦΥΛΛΑΔΕΣ ΤΟΥ ΓΕΡΟΔΗΜΟΥ¹

IB' — Ἐνα ὄνειρο.

Ἀπὸ τῆ λύπη στὸν τρόμο, ἀπὸ τὸν τρόμο στὸ τρέξιμο, καὶ ἀπὸ τὸ τρέξιμο στὸ θυμὸ, δὲν εἶναι πηδημάτα ποῦ νὰ τὰ πηδήξῃ ἕνας μικρὸς χωρὶς ν' ἀποκάμῃ. Ἐκλεισα τὰ μάτια μου καὶ ἀποκοιμήθηκα. Ἀποκοιμήθηκα καὶ εἶδα ἕνα παράξενο ὄνειρο. Εἶδα πῶς εἶμουνα μέσα σὲ μιὰ ἐκκλησιά. Λαμπάδες, ψαλμοψῆδες, κόσμος, σὰ Δεύτερη Ἀνάστασις. Καὶ ὡς τόσο μιὰ καταχνιά, ποῦ ἂν καὶ ἔφρεγγε, δὲν ἔβλεπα τίποτις μακριά. Δὲν ἤξερα σὲ ποῖο μέρος τῆς ἐκκλησιᾶς βρισκόμενον. Ἐνα κόκκινο σύννεφο μοῦ τὰ σκέπασε ὅλα. Πλανιόμουν ἀπὸ δῶ καὶ ἀπὸ κεῖ. Εἶμουνα σὰν τυφλός, ἄξαφνα βλέπω ἕνα ἄγγελον πλάγι μου! Ναι, ἄγγελο μὲ τὰ φτερά! Μὲ παίρνει ὁ ἄγγελος ἀπὸ τὸ χέρι, καὶ χωρὶς νὰ μοῦ πῆ τίποτις, μὲ φέρνει σ' ἕνα στασίδι. Εἶταν τὸ στασίδι τοῦ ψάλτη. Ὅ,τι στάθηκα ἐκεῖ, καὶ κοίταξα γύρω μου, μὲ τὸν ἄγγελο πλάγι μου, μὲ ζύπνησε ἡ φωνὴ τῆς Ἀννούλας:

— Ἐδῶ μαθὲ εἶσαι τόση ὥρα καὶ δὲ μιλάς; Τί κάνεις; Κοιμάσαι; Τί ἐπαθες; Μιὰ ὥρα τώρα σὲ γυρεύομε. Ἦρθε καὶ ἡ Καλαφάταινα μὲ τὴν κόρη της νὰ μᾶς πῆ ἔχε γειὰ, καὶ πουθενὰ δὲ σὲ βρῖσκαμε! Ποῦ εἴσουνα! Βρῆκες τὴν ὥρα νὰ πᾶς

¹ Ἴδε σελ. 284.